

В. П. Приходько,

д. е. н., с. н. с., заступник Голови Закарпатської обласної державної адміністрації

СИСТЕМА ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНИМ ЕКОНОМІЧНИМ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНИ

V. P. Prikhodko,

PhD, Senior Scientist, Deputy Head of the Transcarpathian Regional State Administration

SYSTEM THREATS TO THE NATIONAL ECONOMIC INTERESTS OF UKRAINE

У статті розглянуто визначення понять "загроза", "безпека" та "небезпека". Визначено пріоритетні економічні інтереси України. Виділено ключові загрози національної економічної безпеки.

In the article abstract definitions of "threat", "safety" and "danger". Identifies priority economic interests of Ukraine. Highlights the key threat to national economic security.

Ключові слова: безпека, загроза, національні економічні інтереси, небезпека.

Key words: security, threat, national economic interests, danger.

ВСТУП

Становлення України як незалежної, демократичної, економічно розвинутої країни відбувається в умовах складної геополітичної ситуації, посилення глобальної фінансової кризи. Тому останні роки характеризуються непередбачуваністю, нестабільністю процесів, що відбуваються у сфері безпеки на глобальному, національному та регіональному рівнях. Крім того, особливістю України є сильніший вплив на національні економічні інтереси внутрішніх загроз порівняно із зовнішніми.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою дослідження є розгляд системи загроз національним економічним інтересам України.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення наступних завдань дослідження:

- розгляд понять "загроза", "безпека" та "небезпека";
- визначення пріоритетних економічних інтересів України;
- виділення ключових загроз національної економічної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до Закону України "Про основи національної безпеки України", національна безпека визначається в термінах реальних та потенційних загроз на-

ціональним інтересам. Тому в процесі державного управління безпекою важливою є ідентифікація загроз національним і регіональним інтересам, потенційні вони чи реальні [5]. Але праць, у яких би досліджувалася проблема якісної та кількісної класифікації загроз на потенційні та реальні, досить мало. Можна назвати хіба що здобутки А.Б. Качинського, О.С. Бодрука та В.І. Мунтіяна [6; 3; 7].

Тому необхідні подальші теоретико-методологічні дослідження вказаної проблеми, які б базувалися на більш чіткому понятійно-категоріальному апараті зі сфери безпеки, насамперед визначенні понять "загроза", "безпека" та "небезпека".

До того ж у теорії та практиці при характеристиці загроз національній безпеці часто використовують і такі поняття, як "ризик" та "виклик". При цьому деякі дослідники ототожнюють поняття "виклик" із поняттям "загроза".

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У Законі України "Про основи національної безпеки України" під загрозами розуміються як наявні, так і потенційно можливі явища та чинники, які створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам, тобто поняття "небезпека" є ключовим у визначенні поняття "загроза" [5].

Але аналіз визначення поняття "загроза", наведеного у згаданому Законі України, постійне зростання значення системних, послідовних та активних політико-

дипломатичних зусиль, спрямованих на забезпечення реалізації національних інтересів, необхідність розробки нормативно-правових документів, які значною мірою визначають практичну діяльність у сфері забезпечення національної безпеки, відсутність критерію, за допомогою якого можна було б класифікувати загрози як реальні чи потенційні та визначення на законодавчому рівні досить вживаних понять "небезпека", "виклик" і "ризик", результати інших досліджень у цій сфері зумовлюють необхідність насамперед детальніше дослідити сутність понять "загроза" та "небезпека".

У нормативних джерелах російської мови [9] під поняттям "небезпека" розуміється можливість загрози, біди, нещастя, катастрофи, тобто в них поняття "загроза" і "небезпека" семантично не розрізняються.

Російський словник-довідник "Геополітика, міжнародна і національна безпека" наводить таке тлумачення поняття "небезпека" [4, с. 205]: "цілком усвідомлена, однак не фатальна можливість завдання шкоди, майнового матеріального, фізичного або морального (духовного) збитку особистості, суспільству, державі та займає проміжне становище між викликом та загрозою".

Інші дослідники [1; 2] вважають, що одним із напрямів державної політики в галузі безпеки має бути виявлення небезпек, оцінювання ризиків та прогнозування надзвичайних ситуацій (вони розглядають насамперед природну і техногенну безпеку), а також зменшення ризику та підвищення ефективності захисту населення і територій. Тобто в їх розумінні має йтися про певну сукупність небезпек, а також про те, що безпека є об'єктивною реальністю будь-якого виду людської діяльності, а її рівень (міра) характеризується ризиком.

Існують також різні погляди і щодо поняття "загроза". Так, О.С. Бодрук [3, с. 16] вважає, що безпека — це неповна відсутність загроз, які існували, існують та існуватимуть протягом усієї історії людства, що безпека характеризує певну стабільність, можливість людей, суспільства, держави, світового співтовариства внаслідок своїх дій виявляти, запобігати, послаблювати, ліквідувати виклики й загрози, які здатні негативно впливати або унеможлиблювати взагалі їх життя та розвиток. При цьому він наголошує на тому, що загроза являє собою реальну ознаку небезпеки, що вона виступає базовою конструкцією, яка поєднує між собою інші компоненти безпеки. Досить близькою до позиції О.С. Бодрука є точка зору на поняття "загроза" В.Л. Манілова [4, с. 25—26].

В.І. Мунтіян [7, с. 8] вважає, що під цим поняттям слід розуміти практично реальну, але не фатальну "можливість заподіяння шкоди, майнових, фізичних або моральних (духовних) збитків особистості, суспільству чи державі", але критерію класифікації загроз на потенційні чи реальні не наводить.

А.Б. Качинський [6] переконаний, що загроза — це явище з прогнозованими, але неконтрольованими небажаними подіями, що можуть у певний момент часу в межах даної території завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити матеріальні збитки тощо. На його думку, поняття "загроза" відображає можливість виникнення певних умов технічного, природного, економічного або соціального характеру, за наявності яких можуть виникнути несприятливі події та процеси.

Таким чином, у А.Б. Качинського ключовим при розкритті поняття "загроза" є те, що передбачається наявність певної можливості виникнення несприятливих умов, які можуть призвести до заподіяння якоїсь шкоди (збитку), а також те, що ці умови можуть бути прогнозованими, але неконтрольованими.

У літературі існують різні підходи щодо визначення загроз економічній безпеці. На наш погляд, загрозами економічній безпеці України слід вважати наявні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможлиблюють реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

З цієї дефініції випливає, що визначення національних економічних інтересів має першочергове значення при створенні системи економічної безпеки, яка є складовою цілісної системи національної безпеки України. Національні економічні інтереси невіддільні від історії і традицій українського народу, системи господарювання, менталітету, культурних і духовних цінностей. У ролі виразника та гаранта захисту національних економічних інтересів має виступати держава. Однак в Україні досі відсутні чітко визначені національні економічні інтереси, не сформовано їх цілісну систему.

Це дає змогу урядовцям різних рівнів виправдовувати будь-які свої дії, запевняючи, що вони повністю відповідають національним економічним інтересам. Така ситуація (скільки чиновників — стільки ж трактувань національних економічних інтересів) містить у собі значну загрозу економічній безпеці України.

Для проведення аналітичної та прогнозної діяльності відповідні державні органи повинні визначити національні економічні інтереси, досліджувати їх взаємодію, співвідношення пріоритетності тощо.

Для створення цілісної системи національних економічних інтересів та її ефективного функціонування насамперед необхідно:

- створити відповідну нормативну базу;
  - проводити моніторинг національних економічних інтересів та їх моделювання;
  - створити банк даних щодо національних економічних інтересів;
  - забезпечити баланс національних економічних інтересів та їх гармонійне поєднання.
- Пріоритетними національними економічними інтересами є:
- створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки;
  - розбудова розвинутої інституціональної ринкової інфраструктури, ефективного господарського механізму та правового їх забезпечення;
  - забезпечення альтернативних джерел надходження енергоресурсів, перш за все, нафти та газу;
  - створення ефективного військово-промислового комплексу;
  - збереження й розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалів України;
  - вирішення державою соціальних проблем;
  - створення надійної системи економічної безпеки України;

— побудова економічних відносин з іншими країнами на засадах рівноправності та взаємовигоди тощо.

Для протидії загрозам національній економіці необхідно досить чітко визначити систему національних інтересів, на основі якої будуть базуватися дії держави. Серед них виділимо такі:

- формування єдиного ринкового та інформаційного простору;
- інвестиційна привабливість;
- здійснення структурної перебудови економіки;
- створення достатніх запасів державних золотовалютних резервів;
- подолання інфляції;
- захист національного ринку від несприятливої дії світової та іноземної конкуренції;
- прискорення відтворювального процесу;
- покриття дефіциту бюджету;
- збереження нагромаджень громадян;
- стабілізація курсу національної валюти;
- реалізація регіональних соціально-економічних програм;
- поживлення підприємницької активності;
- підвищення зайнятості населення;
- доступ на міжнародні ринки капіталу;
- зміцнення міжнародного авторитету фінансової системи держави та її окремих інститутів;
- раціоналізація ринку;
- прогнозованість соціально-економічного розвитку.

Виходячи з реальної ситуації в українській економіці у процесі її реформування, можна виділити такі ключові економічні загрози:

- посилення структурної деформації економіки;
- зниження інвестиційної та інноваційної активності та розпад науково-технічного потенціалу;
- тенденція до перетворення України на паливно-сировинну периферію розвинутих країн;
- посилення залежності від імпорту;
- вплив з країни валютних ресурсів;
- поглиблення майнового розшарування суспільства;
- високий рівень зовнішнього та внутрішнього боргу;
- надмірна відкритість економіки;
- криміналізація економічних відносин.

На думку інших дослідників, загрози національній економічній безпеці України можна поділити на два блоки. Перший блок загроз, що очікувано будуть визначати стан соціально-економічного буття країни, можна умовно охарактеризувати як "перереформатування" її ресурсного забезпечення (в широкому розумінні ресурсів — від сировинно-енергетичних до інтелектуальних) [10].

Природа сучасних загроз національній безпеці України така, що визначається процесами, котрі спостерігаються в глобальному світі (екзогенні загрози), та внутрішніми тенденціями (ендогенні загрози). Екзогенні і ендогенні загрози не є ізольованими, в багатьох випадках вони переплітаються, створюючи своєрідний синергетичний ефект.

Найбільш узагальнена характеристика екзогенних загроз включає:

— зростання в Україні і в усьому світі дефіциту стратегічних ресурсів (насамперед енергетичних та водних) із усе більшим зосередженням їх в руках країн, які стають лідерами монопольних та олігопольних угруповань, що відкриває останнім нові можливості для здійснення міжнародного політичного, економічного і ресурсного диктату, шантажу та "апартеїду" [8];

— прискорене погіршення екологічної ситуації та зростання ймовірності природних і техногенних катастроф та епідемії;

— збільшення кількості країн, які залишилися на узбіччі глобалізації та ресурсного забезпечення, що робить їх психологічно ворожими до навколишнього світу;

— посилення глобальної конкуренції за інтелектуальні ресурси та зростання деструктивного інформаційного впливу;

— збільшення силових акцій в міжнародній політиці стосовно перерозподілу стратегічних ресурсів, зростання міжнародної злочинності та тероризму як "несиметричного" тиску на перерозподіл ресурсів;

— відсутність загальносвітових авторитетних наднаціональних структур із вирішення проблем глобалізації.

Найбільш узагальнена характеристика ендогенних загроз включає:

— поглибленням прірви між метою і результатами державотворчих зусиль;

— моральним, культурним, інтелектуальним, управлінським зубожінням і деградацією правлячого і підприємницького класів, демонстративним, цинічним зневаженням ними правових і моральних норм та вимог суспільства;

— деградацією системи державного управління через масштабну корупцію та некомпетентність, перетворенням корупції на базовий соціальний механізм вирішення суспільних справ, виконанням багатьма урядовцями (у т.ч. високопосадовими) і політиками функцій агентів зовнішнього впливу, наслідком чого є масова недовіра до існуючих державних інститутів;

— відсутністю кореспондування між зовнішньою і внутрішньою політикою держави, підміною прагматичних мотивів зовнішньополітичної діяльності ідеологічними, підпорядкуванням економічній складовій зовнішньої діяльності геополітичним доктринам, невизначеністю з геополітичним місцем України, ерозією вітчизняної системи національної безпеки.

Особливості можливого майбутнього переформатування системи фінансових ресурсів виокремлюють їх в специфічний — другий — блок фінансових загроз, де національним інтересам України в області фінансових відносин становлять значну небезпеку як внутрішні, так і зовнішні загрози.

Основними внутрішніми загрозами є:

— набуття економічною (фінансовою) кризою важкого характеру із збереженням тенденції гальмування виходу з неї, виникнення незворотних або важко зворотних наслідків для прогресивного розвитку країни в загальній структурі економіки й цілому ряді її галузей та регіонів, наявність передумов для подальших сплесків у розвитку кризи;

— скорочення використовуваної ресурсної основи у фінансово-кредитній сфері для виходу з економічної кризи й успішного проведення подальших реформ;

— дезорганізація фінансово-кредитної системи з ослабленням її регулюючих функцій у сфері формування й виконання бюджету, цілеспрямованого інвестування пріоритетних галузей економіки, боротьби з інфляцією, запобігання витоку капіталів за кордон і створення передумов для розвитку українського підприємництва;

— низький рівень соціальної орієнтованості економіки, падіння платоспроможності населення, звуження внутрішнього фінансового ринку, скорочення ролі внутрішніх соціально-економічних стимуляторів економічного росту;

— криміналізація економічних відносин, зростання економічної злочинності та корупції;

— зростання фінансових втрат у результаті збільшення масштабів і поглиблення соціальної напруженості в сфері економічних відносин.

Зовнішніми загрозами другого блоку викликів є:

— втрата Україною частини своїх зовнішньоекономічних позицій у результаті її витиснення іноземними конкурентами із закордонних ринків;

— порушення національних пріоритетів України у фінансовій області через просування іноземними партнерами вигідних для них економічних проектів і фінансових програм;

— формування іноземними партнерами такої структури зовнішньоекономічних зв'язків з Україною, коли остання поступово перетворюється в їх сировинний придаток;

— протидія рівноправній участі України в міжнародних структурах кредитно-фінансового регулювання;

— зростання зовнішньої фінансової заборгованості України при паралельному посиленні її залежності від іноземних кредитів та перевищенні критичного рівня зовнішнього боргу, припустимого для суверенної держави;

— криміналізація деяких видів зовнішньоекономічних зв'язків з Україною (у тому числі — торгівлі зброєю), неконтрольований вивіз капіталів з України;

— активізація економічної розвідки в кредитно-фінансовій сфері країни [10].

Отже визначення національних економічних інтересів і виділення ключових загроз національної економічної безпеки України має першочергове значення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна стверджувати, що національна безпека — захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам.

Загрози національній безпеці — наявні та потенційно можливі явища й чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним економічним інтересам України.

Пріоритетними національними економічними інтересами є:

— створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки;

— розбудова розвинутої інституціональної ринкової інфраструктури, ефективного господарського механізму та правового їх забезпечення;

— забезпечення альтернативних джерел надходження енергоресурсів, перш за все, нафти та газу;

— створення ефективного військово-промислового комплексу;

— збереження й розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалів України;

— вирішення державою соціальних проблем;

— створення надійної системи економічної безпеки України;

— побудова економічних відносин з іншими країнами на засадах рівноправності та взаємовигоди тощо.

Виходячи з реальної ситуації в українській економіці у процесі її реформування, можна виділити такі ключові економічні загрози:

— посилення структурної деформації економіки;

— зниження інвестиційної та інноваційної активності та розпад науково-технічного потенціалу;

— тенденція до перетворення України на паливно-сировинну периферію розвинутих країн;

— посилення залежності від імпорту;

— вплив з країни валютних ресурсів та інші.

Література:

1. Астапова Г.В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины / Г.В. Астапова, Е.А. Астапова, Д.П. Лойко. — Донецк, 2001. — С. 279.

2. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций / Г.В. Атаманчук. — М.: Юридическая литература, 1997. — С. 86.

3. Бодрук О.С. Структура военной безопасности: национальный та міжнародний аспекти / О.С. Бодрук. — К.: Національний ін-т проблем міжнародної безпеки, 2001. — 299 с.

4. Геополитика, международная и национальная безопасность: словарь-справочник / сост.: М.М. Абдурахманов, В.А. Барышполец, Д.В. Барышполец, В.Л. Манилов. — М.: Пробел, 1999. — 375 с.

5. Закон України "Про основи національної безпеки України". — К., 2003. — 1 с.

6. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А.Б. Качинський. — К: НІСД, 2001. — 312 с.

7. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. — К.: КИИЦ, 1999. — 463 с.

8. Неклесса А.И. Логика глобальной трансформации. — Режим доступа: <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI10.htm>

9. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие (книга четвертая) / В.К. Сенчагов; Ин-т экономики РАН. — М.: Финстатинформ, 2002. — 128 с.

10. Хвесик М.А., Степаненко А.В., Ральчук О.М., Дорош Й.М. Антикризове управління економічною безпекою в умовах викликів фінансово-економічної глобалізації (державний і регіональний виміри): монографія. — К., 2010. — 309 с.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2013 р.